

UR URREAK
AGUAS TURBULENTAS
EAUX AGITÉES
TURBULENT WATERS

interdisciplinar Lab

MICHAEL MARDER
AQUARIUMAREN ZATIAK

Gauza arrunten harribitxiak. Zati horiek akuarioko lurzoria estaltzen duten zatien baliokide semantikoak dira, "substratua" deritzona. Legar zati txikiz, harri-koskorrez, harea oskol-zatiekin edo kristal birrinduekin osatuta dago. Harrigarriak diruditen arren, eskuan badituzu, substratuko materialek altxor txiki gisa distira egiten dute, urpean dauden ingurune urtarreko argiaren errefrakzioari esker. Hemen adierazitako ideiekin konparatzeko moduko efektua lortzeko, jar zaitetz akuarioaren beraren egoeran: Hemen adierazitako ideiekin konparatzeko moduko efektua lortzeko, jar zaitetz akuarioaren beraren egoeran: utzi argia errefraktatzen berotegian kanpoko munduan izandako esperientziaren bidez. Beste esperimendu fenomenologiko guztiak bezala, hau ere saiaturiko da errealitate arruntaren itxura (bitxia bada ere) ederki erakusten, haren izaera berezia gainazalean bertan estanpatua baita, gure bizitza azeleratuaren egunerokotasunean ahantzi nahi duguna.

Zeharrargia, ez gardena. Ura argiztatzeko eta mantentzeko sistemen aurrerapenak gorabehera, akuarioaren ingurunea zeharrargia da, ez gardena. Erdi-opakotasun antzeko bat du. Ez naiz ari uretan flotatzen duten hondakin-materialez, baizik eta hautemandakoa, uretako animalia- eta landare-biztanleak barne, ikusten duena dela, bai fotosentikorra, bai gure giza begiek dituzten ikusmen-organoez hornitua. Ez dago gardentasunik, ikusitakoa ez delako hutsa eta hautemate hutsa; begiradaren subjektua ere bada. Kristalaren bi aldeetan.

Jasangarritasunaren paradigma bat: oinarria eta zirkulua. Aquarium-en historia bitxiak ingurumen-iraunkortasunari buruzko ikasgai praktikoko bat erakusten digu. XIX. mendearen erdialdean, Philip Henry Gosse naturalista ingelesak aquarium moderno baten prototipoa sortzeko lehen saiakerak kontatu zituen. Garai hartan nahiko berria zen ideia bat, "animalien

eta landareen bizitzaren arteko orekari eustea"ri buruzkoa, printzipio kimikoetan oinarritu behar zuen¹. Akuarioari aplikatuta, hasiera uraren oxigenazioa zen, animaliarene bizitza eutsiko zuten landareen bidez bermatu zitekeena. Hala, 1850ean, koloretako bi arrain txiki jarri ziren ur-tanke batean, *Vallisneria spiralis*-en aleekin batera ("zinta-belar" ere deitzen zaio). Egun batzuen buruan, landareen deskonposizioan zeuden zatiek uraren kalitatea murriztu zutenean, itsas barraskiloen tankean sartu ziren. Barraskiloak ez ziren landare-deskonposizioko produktuez bakarrik elikatu, arrautza ugari ere ekoitzi zituzten, arraintzat elikagai gehigarri gisa balio izan zutenak. Miniatura gisa daukaguna, oso trinkoa, jasangarritasunaren gaiari buruzko bi ideia erabakigarri dira. Lehenik eta behin, landareak dira lurreko eta uretako bizitzaren oinarri organikoa. Haien oinarria bizitza bera da. Bigarrenik, oinarri hori bermatu ondoren, sistema jasangarria zirkularra da. Landareek oxigenoa ematen diete arrainei eta barraskiloei, eta deskonposatzen ari diren zatiekin elikatzen dituzte. Barraskiloek, berriz, arrainak (arrautzekin) elikatzen dituzte. Ekologia eta garapen ekonomikoa ekosistemen autoantolaketa jasangarriarekin uztartu nahi dituzten iraunkortasunaren diskurtsoei aurre egin behar diegu.

Lorategi ozeanikoak. Aquariumaren antzinako izen (edo paleonimo) bat "lorategi ozeanikoa" da. Beste naturalista ingeles batek, Henry Noel Humphreys-ek, itsasoko algei buruzko aholku praktiko bat ematen die irakurleei: "Alga hazten den substantziaren zati bat zizelkatuz baino ezin da lortu arrakasta, eta, hala, bere lurrarekin birlandatu, sustraien inguruan, Aquariusko lorategi ozeanikora"³. Ozeano bat eta lorategi bat. Bi ingurune horien konbinazioa baino kontraesankorragoa da? Uretako eta lurreko konnotazioez gain, elkarren kontrako poloak dira (edo ematen dute): basatia eta landua, mugagabea eta ongi definitua, ezegonkorra eta egonkorra, sublime dena eta ederra dena. Eta, hala ere, ez al da naturaren, kulturaren edo kulturizazioaren zati handi bat gizakiak eragindakoa? Hala bada, orduan, mundua metonimizatuz, ozeanoetako lorategiak dira gure historia eta gure etorkizuna.

~

Perspektiba-aldaketak. Zaila bada ere, saiatu akuarioko kristalaren kontrako aldean gertatzen dena begiratzen duten arrainen eta krustazeoen lekuan jartzen. Bipedoek formak zatitzen dituzte, lausoak eta mugimenduan daudenak; batzuk besteak baino txikiagoak dira, eta masailak edo sudurrak estututa denean. Zer gertatzen da une horretan akuarioko biztanleen burutik? Nola sentitzen dute oztopo sendo eta zeharkaezina, baina nabarmena? Nola munduaren amaiera? Errealitate horren mamuen izaerari buruz espekulatzen dute, aldi berean urrun eta hurbil? Imajinatzen dute beste aldean deabru suntsitzaileak edo aingeru guardakoak bizi direla? Ikusten gaituzte haientzat agertutako ikuskizun bateko parte-hartzaile aldakorrek? Elkarrekin komunikatzen al dira kristaletik haratagoko estralurtarren gainean? Gai horiek eta horiekin zerikusia duten beste batzuk aztertzen hastean, pixka bat hurbilago egongo ginateke ikuspegi anfibiora ez, baizik eta anfibologia perspektibistara.

~

Oinarrizko topaketak. Airearen alde batetik, ura (oxigenoz inpregnatua) bestetik. Akuarioak antzezten duena alde batera utzita, itxuraz kontrolatua den oinarrizko topaketa baten bertsio bat planteatzen du, rol-banaketak eta bitartekoak argi eta garbi mugatuta dituena. Jakina, erabateko kontrola ilusioa da, ozeanoetako lorategietan ikusi ditugun muturren nahasketa dela eta. Ezinezkoa da elementuen arteko bereizketa garbia. Hala ere, bereizketa hori existitzen da, eta bere existentziaren frogak fisikoa kristalezko horma batean dago. Ezinezkotasunak eta gaur egun elementuen arteko bereizketan duen elkargunea aztertzean, galdera hau egiten da: zer harreman-mota adierazten du akuarioak elementuekin? Ezinezkoa posible egiten da ingurune kontrolatu batean, baina hain leku berezi eta mugatu horrek biziduna dagoen leku guztien adierazgarri izan nahi du. Idealki, leku bakoitzak akuario bat izan behar du, elementuen antolamenduari dagokionez. Ingurune kontrolatuak agertzeak esan nahi du tokien, klimen eta planetaren beraren erabateko kontrola lortu nahi dela. Esan beharrik ere ez dago desira hori hasieratik zapuzten dela (horregatik da ezinezkoa). Hala ere, zenbat eta frustratuago egon, orduan eta indartsuagoa da, eta haren sintomak nonahi agertzen dira (hortik dator gaurkotasunaren alderdia). Elementuak beste modu batera aurkitzeko, beharrezkoa izango da gure kontrol-nahiaren bidez lan egitea, seinaleak ezegonkortzea, itogarriak galdetzea, ordezkotza gisa zertarako balio duen jakitea.

Akuarioa eta gu; akuarioa guran; gu akuarioan. Aquarium bat bisitatzen dugunean, haren barruan eta kanpoan aurkitzen gara aldi berean. Eraikinean, beira-arasaren aurrean gaude, kanpoan. Gure begiradak adak kristaletik haratago eramaten gaitu, ur-ingurunera eta bertako landare- eta animalia-biztanleetara, dentro-kanpora. Fabiana Barredak bira literala ematen dio mugimendu bikoitz horri, euskarri erditransparente batean marraztutako giza irudiak sartzen baititu akuarioan. Barredak fenomenalizatu egiten du, ikusgarri bihurtzen du, Aquariumera egiten den bisita bakoitzean oharkabean gertatzen den prozesu bat: akuarioko zentzumenera inpresioak xurgatuz, akuarioa gure barruan jasotzen dugu, eta gu geu akuarioan gaude.

~

Modernoak, modernoegia. Zoo and Aquarium Historyn, Vernon Kislignek K.a. 3.000. urte inguruan Mesopotamian, Egipton, Txinan eta, agian, Indian helburu ez erabilgarriak zituzten animalien bildumak sortu zirela ikusi du. "Aldiz, akuarioen bilakaera ez da hain konplexua, kontzeptu nahiko moderno gisa sortu baitzen 1850"4 hamarkadan. Gosse eta Humphreysen idatzietan garai hartatik ateratako atal pare bat ikusi ditugu. Hala ere, "kontzeptu modernoak" denbora-esparru historiko nahiko arbitrariotik haratago doa, eta modernitatearen kontzeptuari dagokio. Modernitatearen oinarrizko zentzua ura da; Zygeit Baumanen formulazio ezagunaren arabera, modernitatea likidoa da. Egonkortasunik eza, fluxuak eta korroneak, betiereko aldaketa egoera modernoaren ezaugarri dira. Hori esanda, jariatortasuna kapitalaren molde zurrunen, kontsumitzailearen desioen eta finantza-espekulazioaren barruan bideratzen da.

Bestela esanda, jariakortasuna barruan dago, akuario bateko ura bezala. Zaintzaren kapitalismoaren gorakadarekin batera, aurreko ezaugarri-zerrendari gardentasun-sistema panoptiko bat gehitu behar zaio, behaketa digitalekoa, transakzioak, lokalizazioak eta portaerak begirada inbertsonal baten aurrean jartzen dituen. Modernitatea akuario bateko bizitza da.

~

Ikuskizunak aurrera egin behar du. Beraz, akuarioa eszenatoki dramatiko da, argiz eta atrezkoz betea, kronometria bat eta ekintza- eta elkarrekintza-koreografia bat, eta aktoreen eta ikusleen arteko mugapen materiala. Bere helburu nagusia bildumak egin eta erakustea da: uretako animalia eta landare bitxiak edo aipatzeko modukoak biltzea eta bilduma bildu eta bilduma hau erakustea, josteta, hezkuntza eta bestelako helburuekin. Zer argi- eta soinu-ondorio izan ditzakete akuario bateko biztanleek? Ba al dago muga bat non habitat batek (oso artifiziala izan arren) ezin baitu gure esanahiak, nahiak, hitzak eta irudiak, soinu-sekuentziak eta argi palpitatzaileak proiektatzeko eszenatoki edo hondoko oihal gisa balio, adibidez, Francisco Ruiz de Infanteren Performance-Mapping-ean (2012)? Hemen ere dirudiena baino gehiago dago. Ikuspuntuak alderantzikatzen badira, azaletik egin dugun bezala, itsasoko aktoreak ikusle bihurtzen dira, eta aquariumeko giza bisitariak, berriz, aktore. Gutxienez bi ikuskizun daude aldi berean: bata uretan eta bestea airean. Zer bilduma aldakor eta kaleidoskopiko eratzen da aquariumeko bisitariekin? Eta zer ikuskizun eskaintzen (eskaintzen) dute?

~

Etorkizuneko laborategia. Aquariuma funtsean modernoa denez, egoera interesgarrian dago. Modernoa beti berria da, beti desmuntatzen eta berreraikitzen, etorkizunari begira. Alde horretatik, aquariuma ez da orainaren isla soilik, etorriko denaren laborategia ere bada. Oso litekeena da, Lurreko biziari eusten dioten baldintza ahulak are gehiago hondatu ondoren -airea arnastu ezinezko bihurtzen da, lurzorua ezin da landu, ura kutsatuta dago, etab.-, pixkanaka bizitzeko moduko ingurune bat birsortu behar dugu, akuario baten edo, agian, terrario baten antzeko esfera mugatu baten barruan bizitzaren oinarria eta zirkulazioa zainduz. Beste planeta batzuetan giza koloniak sortuz gero, printzipio bera aplikatu beharko litzateke. Ez da zientzia-fikzioa (nahiz eta zientzia-fikziozko film eta literatura-lan berri askok norabide horretan ematen duten), baizik eta giza istorioen eta ez giza istorioen horizontean sortzen diren aukera errealak. Akuario edo terrario erraldoi bat gure gainean dago horizontetik...

~

Kontroletik kanpo. Akuarioan kontu handiz kontrolatutako ingurune bat sortzeko saiakerei buruz hitz egin dugu, eta, haren bidez, hasieratik porrotera kondenatuta dauden saiakerei buruz. Justizia egingo genieke idealki kontrolatutako unibertso txiki baten alderdi kontrolaezineei, baldin eta haietaz era kontrolaezinean erantzungo bagenu (edo erreakzionatuko bagenu) giza jokabidearen bertsio idealki kontrolatu baten barruan. Horixe egiten du, hain zuzen ere, Pilar

Soberon-ek, bere marrazkietan, akuarioko biztanleen mugimenduei jarraitzen dienean, herritarrek beren eskua eta marrazteko tresnak gidatu ditzaten, marraztekoaren ibilbidea lehenetsi gabe, paperari begiratu gabe eta obra osorako aurrez dagoen plano erabaki gabe. Akuarioan egoteko beste modu bat da mugimenduan dauden uretako mugimenduekin egotea, bizitzaren ibilbide kontrolaezinarekin ahalik eta gehien sinkronizatzea.

~

Argitzea. Gosseren Aquariumari buruzko liburu klasikoaren azpitituluak iradokitzen duenez, asmakizun kultural-zientifiko honen helburua "itsas hondoko mirariak [...] argitzea" da. Naturarekiko jarrera modernoaren oinarritzko bultzada argitzea da. Naturari bere sekretuak kendu nahi dizkiogu, desmitifikatu, osagai kimiko eta molekularretan aztertu. Pentsatzeko eta naturarekin erlazionatzeko moduaren beste muturrean antzinako pentsamendu grekoa dago; horren arabera, Heráclito filosofo presokratikoak pasarte batean gogor adierazi zuenez, "naturari asko gustatzen zaio ezkutatzea". Hortik ondorioztatzen da izugarri gustatzen zaigula egitea naturari gustatzen zaiona, hau da, ezkutatzea. Oinarritzko mailan, naturarekin dugun harremana naturaren aurkakoa da. Izaki bizidunak eta bizi-prozesuak azaleratzen ditugu, eta haien argitzearen emaitzak miresten ditugu egiaren, objektibotasunaren eta aurrerapen zientifikoaren adierazpen gisa. Aquariuma, hasierako kontzeptualizazio modernoaren arabera, argitze-aparatua da, eta itsas sakoneko biztanleak itxuren azalera eramaten ditu. Sakontasuna, beraz, fisikoa baino metafisikoa da: naturak ezkutatzeko duen joera bitxian atzematen dena ulertarazteko ahaleginekin du zerikusia.

~

Kutsadura. Zer egon behar du akuario batean? Zer du edo hartzen du bertan dagoen lekua? Galdera hauek oso zabalak dira. Hain dira handiak, ezen akuarioaren mugak gainditzen baitituzte eta ibai, itsaso eta ozeanoetara joaten baitira. Orain dela gutxi Zabortegiaren 5. filosofian azaldu dudana bezala, ura antropogenikoki sortutako hondakin-masekin asetzeari (mikroplastikoak, metal astunak, material farmazeutikoz betetako hondakin-urak, etab.). hainbestera iritsi denez, uraren irudikapen mentalak aldatu egin behar du. Dagoeneko ez da likido garbia, freskoa eta gardena, gure industrietako azpiproduktuen zabortegia baizik; hau da, hidrohondakindegia. Gaur egun, kutsadura da araua, mundu garbi batean aparteko arazo-poltsa izan ordez. Ez ditu gorputzen edo herrialdeen arteko mugak errespetatzen: mikroplastikoak, metal astunak, etab. uretan (edo ur bihurtutako hidrozabortegian) bizi diren arrain eta krustazeoetan, algetan eta ura kontsumitzen duten gizakietan... Gauza bera gertatzen da hiriguneetako argi- eta soinu-kutsadurarekin, gure zentzumenak zabor-hartzaile bihurtzen baitituzte, eta akuarioaren kontsumo estetikoarekin. Islatzen al dute gure akuarioek ura eta hango biztanleak bihurtu diren zabortegia, eta guk, kristalaren beste aldeko ikusleek? Ba al dago zaborra ikusteko tokirik, masa totalan, laster gaindituko duenik bizitza

ozeanikoaren biomasa? Ur zurrunbilotsuak, Marisa Gonzálezek galdera horiek eta horiekin zerikusia duten beste batzuk kontuan hartzera gonbidatzen gaitu, zabortejiaren ondorio arraroak kontuan hartuz, itsasotik hurbil dagoen zentral nuklear baten adibidearekin.

~

Bilduma edo komunitatea? Zientzialari naturalisten ikuspegitik, aquariumak landare eta animalia urtar bizien espeziemenen bildumak ziren eta dira. Hala ere, bidezkoa da izaki bizidunen bildumez hitz egitea? Natura-zientzien museoetan, bildumetan belar-bildumak sar daitezke, baita animalia taxidermiko edo fosilen hondakinak ere. Bilduma bat, hitzez hitz, zerbait bildua da, espazio eta denbora berean kokatua. Komunitate bat, era berean, ser-con (co-, con-, com-, cum-) baten inguruan antolatzen da, bere partaideen artean aktiboki eta pasiboki jasotako kopresentzia baten inguruan. Bilduma bat hazi eta txikitu egiten da metaketaren edo galeraren ondorioz; komunitate bat bizitza partekatuz garatzen da. Akuarioko espezieen eta erresuma forjatuen arteko komunitateek ingurune natural/artifizial hori berrasmatzen dute barrutik, eta haragiz eta hezurrez erakusten dute zer den bizikidetzatza, bizilekutik bereizezina den bizitza.

~

Aqua vita nuova. Joseph Brodskyren poema batean, non bereizketako mina adierazezina den eta muturreko sufrimenduaren garrasia isila den, bat pixkanaka sartzen da arrain batean. 6 Ahoa "arrain batena bezalakoa da, "soinurik gabeko" "la" bat irekia". "Airean esekita / hegats baten kalitatea hartzen du" irabiatzen den eskua. Aldaketa horien erdian, "akuario baten konfortean" dago, "malkorik isurtzen ez den eta abestirik abesten ez den tokian". Ontzat ematen den arren, akuarioaren erosotasuna faltsua da. Entzuten ez den oihua are urratzaileagoa da biriketara egindako garrasi bat baino. Malkoak ez dira ikusten; izan ere, erortzean, ura besterik ez dira uretan, eta ezin dira bereizi akuarioaren bizi-ingurunetik. Nolakoa izango litzateke akuario benetan eroso, behar adina ezagutzen ez bada ere? Beste era batera, tristura eta poza, sufrimendua eta euforia, bizitzaren banaketari esker, uretako existentziako komunitate bat, adieraz daitezke? Etorbizuneko aquariuma izango litzateke -ia etorkizuneko ertzeekin bat egiten duena- eraiki beharrekoa?

Erreferentziak :

1. Philip Henry Gosse, *The Aquarium: An Unveiling of the Wonders of Deep Sea* (London: John Van Voorst, 1856), p. 4.
2. Gosse, *The Aquarium*, pp. 8-9.
3. Henry Noel Humphreys, *Ocean Gardens: The History of the Marine Aquarium* (London: Sampson Low, Son & Co, 1857), p. 50.
4. Vernon Kising, *Zoo and Aquarium History: Ancient Animal Collections to Zoological Gardens* (London & New York: CRC Press, 2001), p. iii
5. Michael Marder, *Dump Philosophy: A Phenomenology of Devastation* (London & New York: Bloomsbury, 2020).
6. Joseph Brodsky, "Aqua vita nuova." <https://www.culture.ru/poems/30603/aqua-vita-nuova>.

Michael Marder, Vitoria-Gasteiz-eko Euskal Herriko Unibertsitateko filosofia saileko (Ikerbasque) Zientziaren Euskal Fundazioko Ikerketa irakaslea da.

Bere lanak pentsamentu ekologikoa, ingurugiro filosofia, teoria politikoa eta fenomenología hartzen ditu.